

СТАНОВЛЕННЯ ЛЮДСЬКОГО «Я»: ЕСТЕТИЧНИЙ ВИМІР

Олександр Рубан

Кропивницький інститут державного та муніципального управління

Робота присвячена аналізу розуміння феномену людини як такої та проблемі розуміння власного «Я» і визначення його сутності. Автор робить висновок, що вирішення проблеми особистісного начала людини, її «Его», знаходиться, передовсім, у сфері естетичного компоненту людського життя, як максимально людського. Оскільки життя людини визначається її потребами, то виокремлення власного «Я» пов'язане, насамперед, з реалізацією естетичної потреби як «людського» способу життєдіяльності, тобто творчості. Саме творчість є «вільним», не обтяженим необхідністю, способом самореалізації власного потенціалу і утвердженням «Я» в якості сенсозмістовної сутності.

Ключові слова: особистість, самореалізація, естетична потреба, творчість.

Рубан Александр. Становление человеческого «Я»: эстетическое измерение

Работа посвящена анализу понимания феномена человека как такового, а также проблеме понимания собственного «Я» и определения его сущности. Автор приводит к выводу, что решение проблемы личностного начала человека, его «Эго», находится, в первую очередь, в сфере эстетического компонента человеческой жизни, как максимально человеческого. Поскольку жизнь человека определяется его потребностями, то выделение собственного «Я» связано, прежде всего, с реализацией эстетической потребности как «человеческого» образа жизни, то есть творчества. Именно творчество является «свободным», не обремененным необходимостью, способом самореализации собственного потенциала и утверждением «Я» в качестве смыслодержательной сущности.

Ключевые слова: личность, самореализация, эстетическая потребность, творчество.

Oleksandr Ruban. Formation of the human «I»: an aesthetic dimension

The work is devoted to the analysis of the «human phenomenon», and the problem of understanding his own personality and determining the essence. The study of one's own personal origins is one of the most complex issues of interest to the human mind and arouses philosophical reflection from the times of Socrates. Today, the most acute problems are the identity of the human person, the preservation of its uniqueness and will, the restraint of aggressive manifestations, the promotion of decent human life for every inhabitant of the Earth. Therefore, the emergence of the concepts such as «reverence for life» (A. Schweitzer), «deserve the love of the neighbor» (G. Selie), «the goal for mankind» (A. Peccii), «the path of non-violence» (M. Gandhi), «the noosphere» V. Vernadsky) and others are not accidental, but reflect the modern stage of the development of universal human ideals. The author's thoughts lead him to the conclusion that the solution of the problem of the human personality, his ego, lays, first of all, in the field of aesthetic component of human life, as in maximally humanistic field. The requirement for the development of such living conditions is the emergence of aesthetic necessity, as means of emphasizing the distinction of the self «I» from the other self identities, through self-realization, self-affirmation and self-expression of an individual beginning, where all that existed previously to people as co-figurative (integral, co-precious, etc.) can actually turn into their opposite, to the fact that denies this singularity - in such as a non-figurative aspect. Person is transformed from a holistic being into a limited being, alienated from certain moments of human being.

Since human life is determined by his needs, the isolation of his own personality is connected, first of all, with the realization of the aesthetic need as a «human» way of life, which is creativity. That's why «free creativity», not burdened with the necessity, is the best way for self-realization of its own potential and the affirmation of personality as the sensational essence.

Key words: personality, self-realization, aesthetic need, creativity.

Міркування про те, що таке людина, ким вона є і куди йде, було основним для філософії протягом тисячоліть її розвитку. Любов до мудрості насамперед мала на увазі з'ясування ставлення людини до світу довкола неї і до самої себе. У людині вбачали все багатство Космосу і сприймали її життя як найбільшу цінність і, в той же час, порівнювали з хробаком і вважали нічого не вартою дрібницею.

Діапазон міркувань завжди був максимальним і в той же час філософи відчували постійну незадоволеність рішенням цього «вічного питання», що породжувало настрої скепсису. Особливо очевидним це стало наприкінці ХХ ст., коли з'явилася можливість самознищення всього людства, і в той же час

стало зрозумілим, що єдина справжня цінність – це людина.

Чому людина залишається загадкою для самої себе? Чому, вивчивши і навіть скоривши природу, пізнавши якоюсь мірою основні закони розвитку суспільства, людина почуває себе непевно і життя її часто повне трагізму? Відповісти на ці питання непросто, і перше, що потрібно усвідомити, – це *парадоксальність ситуації пізнання людиною самої себе*. Дослідження власного особистісного начала є однією з найскладніших проблем, що цікавить людський розум і збуджує філософську рефлексію ще від часів Сократа. Він залишив нам вічний девіз: «Пізнай самого себе», добре

розуміючи, що людина сама для себе є найбільш важким для вивчення предметом.

Для характеристики сучасного стану людини застосовуються такі гострі і парадоксальні визначення, як «людина вмерла» (Е. Фромм), «одномірна людина» (Г. Маркузе), «антропологічна криза», «катастрофа гуманізму», «децентрований центр» (Делез), і, нарешті, розвиваються концепції «надлюдини», «кіборга» і т.п.

На сьогодні, найбільш гостро стоять проблеми ідентичності людської особистості, збереження її унікальності і волі, стримування агресивних проявів, забезпечення можливостей гідного людського життя для кожного жителя Землі. Тому поява концепцій «благоговіння перед життям» (А. Швейцер), «заслужи любов ближнього» (Г. Сельє), «мети для людства» (А. Печчеї), «шлях ненасильства» (М. Ганді), «ноосфера» (В. Вернадський) та інших не є випадковою, а відбиває сучасний етап розвитку загальнолюдських ідеалів. Разом із тим стає очевидним, що у внутрішньому світі сучасної людини повинні відбутися кардинальні зміни, суть яких афористично виразив Еріх Фромм: «Не мати, а бути!». Бути, але ким?

Проблема самоідентифікації є, на перший погляд, досить простою і однозначною, але настільки, наскільки простою і однозначною є сама людина. Будь-яка особа ідентифікує себе постійно в тому чи іншому вимірі. Найлегшою є ідентифікація в площині соціальності. Член родини (син, брат інші), студент, слюсар, пасажир, покупець, громадянин і багато іншого. Тут самоідентифікація коригується ззовні і не викликає внутрішнього опору. Але коли ми звертаємося до аналізу морально-психологічних, ментальних властивостей нашого «Я», зовнішні критерії відходять на другий план і відбуваються пошуки відповіді на питання: що є «Я»?

Я – людина. Це твердження не викликає ні у кого ніякого заперечення, настільки воно очевидне. Але для кожного воно має особливе, специфічне забарвлення. Ні в кого немає сумніву, що це твердження стосується його в повному обсязі. Але, якщо замислитися, то зміст цього твердження є абсолютно невизначеним для рефлексуючої істоти. Якщо я людина, як представник роду людського, то я один з багатьох у нескінченній низці істот, що мають право так само себе визначати.

Але кожному хочеться виокремити себе, усвідомити свою особливість, а, тим самим, і неперевершену значущість. Чим я відрізняюсь від інших? Чим я краще чи гірше? Чи маю я якусь об'єктивну значущість? Те, що я є цінністю для себе, для близьких мені людей – це незаперечно і

очевидно (принаймні так здається кожному). Але яким є онтологічний статус мого «Я»?

Я є людиною тому, що маю свідомість і здатність раціонально мислити? Можливо... Але не за горами створення штучного інтелекту, що буде мати ті ж самі властивості. Я людина тому, що маю почуття? Кохання, ненависть і увесь спектр, що знаходиться між ними, що, практично, виходить за межі раціонального. Тоді про яку розумність може йти мова? Єдність першого і другого? Скажіть ще гармонія... (смішно).

Егоцентризм і альтруїзм, потяг до самозбереження і здатність до самопожертви – все це в мені, але все це є і в кожному іншому... А хочеться визначеності. Очевидних речей стосовно себе не так вже й багато. По-перше, я – смертний. Але, невже, те, що складає моє «Я» перетворюється в ніщо разом з моїм тілом? Тоді масштаб мого власного виміру у бутті є мікроскопічно малою величиною. Ні, я хочу, маю і мушу, зобов'язаний бути безсмертним! Навіщо? Що є моя одинична сутність у Всесвіті? Як на нього впливає моя наявність чи відсутність? Здається ніяк... Навіщо ж безглузді зусилля?

Моє суб'єктивне сприйняття себе ставить мене у центр Всесвіту. Це дає мені впевненість у сенсозмістовному характері мого особистого життя. Але така антропо-, навіть егоцентрична концепція ґрунтується виключно на моїй суб'єктивності. Для самоствердження мені цього мало...

Можливо, соціальний статус? Визнання з боку інших? Це тішить самолюбство і дає, принаймні хоч якийсь, відносний об'єктивний критерій. Але публічна слава і оцінка скороминущі і часто помилкові. Та власна самооцінка ще більш непевний критерій.

Я – людина, а отже істота, що намагається жити по-людськи! Знову ж таки критерії людськості є заданими самими ж людьми. Божественні критерії?.. І знову ж, з одного боку, вони проголошуються людьми, а з іншого, у цьому співставленні ти завжди програєш у порівнянні з Абсолютною істотою.

Хочеться вважати себе унікальною істотою, яка має непересічне значення для Всесвіту, але впевненості, що існує хоча б одна така людина – немає. Сенс свого життя, зазвичай, відшукується у зовнішніх параметрах буття. Як знайти його в самому собі і, разом з тим, щоб він мав хоча б якийсь об'єктивний онтологічний статус? Тоді життя не даремне, тоді ти – Всесвіт, а Всесвіт це ти! А якщо ти помиляєшся і ніяких об'єктивних критеріїв немає? Звичайно, можна придумати собі казочку чи запозичити її ззовні. Але потреба в об'єктивності оцінки власного буття, у чіткій визначеності правильності спрямованості життя є невикорінною. Чи приречена людина на пошуки

відповідей на прокляті питання власного буття, чи можливий якийсь орієнтир об'єктивного порядку, що надасть спрямованості, а, тим самим, і сенсу життя, і, врешті решт, відповідь на питання, що значить бути людиною?

Людина це ексцентрична істота, істота що грає, символічна істота і т.п. [4]. Так, так, так, і... ні. Я є чимось більшим за будь-яке визначення людини. І це проблема, і це не дає спокою.

Великим «досягненням» людини є те, що вона може прийняти будь-яке пояснення, що не суперечить її усталеним світоглядним позиціям. Але коли самі ці позиції весь час піддаються сумніву? Навіщо? Ось це питання, що не дає спокою, не дає жити, а, інколи, й дихати. І не просто «навіщо ти живеш?» (хоч і це питання не таке просте як може здатись на перший погляд), а «навіщо ти саме такий?». Не «чому?», а саме «навіщо?».

Сама для себе людина завжди знайде «виправдовування» свого буття, але як знайти «виправдання» за межами власної суб'єктивності?

Еріх Фромм був абсолютно правий, коли в основу людського буття поставив проблему «бути чи мати?». Бути – незаперечно! Бути людиною – незаперечно! Але, що значить «бути людиною»? Можливо, сама постановка такого питання і свідчить про спробу людини визначитися в модусах свого буття і стати чимось більшим ніж всесвіт, що просто існує.

У чому, власне, виявляється та існує людськість? І, що саме робить моє Я не просто відмінним від Я іншого, а дійсно унікальним?

Це, насамперед, належність до світу культури як її (культури) суб'єкта, істоти, для якої творчість це, в першу чергу, перетворення себе в процесі естетичної діяльності згідно власних уявлень, безвідносно до будь-якого масштабу, тобто необхідності. Свобода самореалізації. Саме вона вириває наше «Я» з тенет необхідності і дозволяє піднятися до вільної гри власних можливостей.

З метою обґрунтування даного твердження необхідно відійти від рефлексуючого споглядання власного «Я» і, насамперед, з'ясувати місце естетичної потреби в усвідомленні людиною своєї особистості.

«Сучасний рівень естетики дає підстави вважати естетичну потребу як специфічне духовне явище, що виникає і формується в людському суспільстві як життєстверджувальний і гармонізуючий, соціалізуючий і гуманізуючий початок. Потреба в естетичному – це специфічний вияв невсипущої жадоби людини до цілісності і тотожності, єдності і завершеності індивідуального і родового» [8, с. 71].

Для адекватного пізнання того чи іншого явища важливу роль відіграє метод його дослідження. В даному випадку необхідно вирішити, з чого починати аналіз естетичної потреби людини: з розгляду мистецтва як найвищої форми реалізації естетичних потреб людини, або ж спочатку спробувати визначити причини виникнення, природу естетичної потреби та характер задоволення її в різних формах суспільної діяльності людини?

В принципі можливий і той і інший шлях дослідження. У працях, автори яких ідуть від визначення специфіки мистецтва, дослідження, як правило, починається з аналізу його численних функцій. Однак, констатація функцій мистецтва не вирішує питання про природу естетичної потреби [2].

Аналіз проблеми естетичної потреби вимагає з'ясування, чи є ця потреба незмінною у своїй основі (як, наприклад, потреба у воді та їжі), чи ж вона залежить і визначається конкретно-історичними умовами кожної епохи. Іншими словами, чи є естетична потреба певним інваріантом, що реалізується в кожен епоху як її власний продукт і специфічне явище?

Існує досить поширена думка, що ще в епоху палеоліту із синкретичної виробничої діяльності, в процесі якої первісні люди задовольняли свої потреби, поступово виокремлювались духовні та функціональні потреби, поєднання яких і склало специфіку естетичної потреби людини. «Тисячоліття трудової діяльності первісної людини, в процесі якої відбувались розвиток її мислення, збагачення психіки, уможливили вихід за межі практично корисного, необхідного. З'явився створений людиною предмет, який не мав призначення ні для копання землі, ні для умертвлення тварин чи розподілу мисливської здобичі. Єдина реальна потреба, яку він вдовольняв, була потреба в матеріалізованому вияві внутрішніх переживань людини, її почуттів та ідей, її творчої фантазії – образів, які виникли в її мозку» [6, с. 28]. «Ще в глибокій давнині складається структура естетичної потреби, яка при всіх наступних модифікаціях у різних видах мистецтва зберегла свою структуру та свою основоположність» [12, с. 146].

Такий соціологізаторський підхід – однобічний, бо не враховує певних сутнісних рис людини як біологічного індивіду. Ми поділяємо інший підхід до цієї проблеми. «Потреба є внутрішньою необхідністю, тобто з появою суб'єкта діяльності необхідність існує як потреба, що виступає детермінантою активності суб'єкта, спрямованої на досягнення певного результату діяльності» [10, с. 28]. Естетична ж потреба є «функціональною домінантою естетичної діяльності, що реалізує необхідність гармонізації

світу згідно з мірою людської досконалості, яка є конкретно-історичним виявом родової міри людини. Естетична діяльність, відповідно, є продуктивним втіленням гармонізації світу за законами родової міри, або людської досконалості, яка має конкретно-історичний характер» [10, с. 28]. В естетичній потребі гармонізація світу й людини завжди існує як реальне прагнення досягти відповідності міри предмета і міри людини в кожному конкретному індивідуалізованому випадкові.

Естетична потреба завжди універсальна та синкретична за змістом. У ній знаходять специфічне відбиття багато з тих спонукань, через які людина реалізує себе як цілісний індивід. Сутність людини зумовлюється необхідністю виявити себе всебічно, цілісно, в усій повноті життєвої реальності. І цій необхідності відповідає, насамперед, естетична потреба.

Як, у який спосіб і коли можливе виникнення такої потреби? Які умови реального буття необхідні для того, щоб естетична потреба усвідомлювалася людьми саме як естетична? Які передумови виникнення такої потреби?

Естетична потреба – це самореалізація власного цілісного буття в єдності його індивідуальних та суспільних ознак, що виявляється у праці в її об'ємно-повному визначенні. Через матеріальне виробництво людина реалізує себе як родова істота. У матеріально-виробничій практиці вона утверджує колективний характер свого буття. Тут реалізується відношення людини до самої себе не в площині відмінності від інших людей, а, навпаки, – в єдності людини з іншими людьми.

Важливою спонукою суспільної діяльності як вияву певних потреб людини є мотиви, зумовлені біологічними інстинктами самозбереження та продовження роду, орієнтувальним та інстинктом доміантного становища. Останній є передумовою однієї з найважливіших потреб людини, корені якої сягають ще в тваринний період – потреби в самореалізації та самоствердженні себе як окремої істоти. Окремої від світу і від себе подібних.

У тваринному світі цей інстинкт реалізується на більш високих рівнях біологічного розвитку. В дослідках німецького психолога В. Келера доведено, що тварини мають велику схильність «прикрашати» себе усілякими предметами – клаптиками матерії, мотузками, стеблинами рослин, бляшанками та ін. Цю пристрасть учений назвав «інстинктом оздоблення». «Біг «оздоблених» тварин не лише має войовничий вигляд, але й створює враження *наївного самовдоволення*» [3, с. 75]. (курсив – О. Р.).

На думку Келера, примітивне уквітчування шимпанзе не спрямовується на зовнішній зоровий вплив, а мотивується, насамперед, дивовижним піднесенням особистого самопочуття, «...*особистої гідності*, що виявляється і в людині...» [3, с. 75]. (курсив – О. Р.).

Ця потреба в самореалізації та самоствердженні себе як певної індивідуальності переходить і до людини, але в соціумі вона набуває ознак суспільного буття особи: по-перше, ця потреба стає суспільною, тобто її реалізація немислима поза тими суспільними відносинами, які існують у певну історичну епоху, а по-друге, її реалізація можлива лише стосовно до певних форм життєдіяльності людей.

Незважаючи на те, що потреба самореалізації і самоствердження може існувати на будь-яких рівнях соціального буття людини (передусім матеріального виробництва, форм колективного співіснування, тощо), рівень соціального буття людини в первісному суспільстві тотожний для всіх племен. Трудові процеси уніфіковані завдяки технологічній однорідності, що диктується однаковою для всіх племен природою предмету праці. Форми колективного співіснування виходять з необхідності й доцільності певного загального способу життя і, також, є досить однаковими. Тому потреба в самореалізації та самоствердженні (на рівні колективу) виходить за «межі» матеріального виробництва і всього того, що з ним пов'язане, як щось корисне, доцільне. Можливість реалізації цієї потреби здійснюється в «духовній» сфері життя людей. Зрозуміло, цей поділ на матеріальну та духовну сфери буття досить умовний. Бо всі потреби людей, усі оцінки навколишньої дійсності та світу як такого, предметів та явищ, включених людиною до «орбіти» своєї діяльності не диференційовані ще як матеріальні, моральні, релігійні, естетичні, тощо. Людині ще невідома інша «цінність» речі, крім тієї, яка зумовлена безпосереднім практичним її споживанням.

Виникає питання: у якій формі люди первісного суспільства мали можливість відокремити свій рід, своє плем'я від іншого роду, від іншого племені. Ця відмінність реалізується, передусім, у тих моментах буття, що безпосередньо не пов'язані зі способом життя та способом його відтворення. Реально існуюча в первісному суспільстві спільність, взаємозв'язок індивідів, сприймається, відчувається кожним з них завдяки певним обрядам, ритуалам, що підкреслюють належність індивідів до певної спільності на відміну від «них», «інших» і безпосередньо не пов'язані з реалізацією людини як родової істоти. Щоб підкреслити свою відмінність, вирізнити членів саме свого роду люди починають певним чином змінювати свою

зовнішність за допомогою різних прикрас, татування, елементів піктографії, тощо. Здебільш все це підкреслює відмінності від «інших»: інших людей, інших знарядь виробництва, іншого життєвого середовища. «Археологи виявляють на суміжних територіях більш-менш несхожі один з одним типи знарядь, житла, посуду, прикрас. Чи означає це, що у відмінностях відбилася ізольованість носіїв цих культур? Ні ... люди в такий спосіб зовнішньо виявляли та психологічно закріплювали відношення між «ми» та «вони». Етнографії відомі численні приклади таких штучно підтримуваних побутових та культурних відмінностей між сусідами», – слушно зазначає Б. Ф. Поршнев [7, с. 94].

Констатація відмінності, різності «наших» від «не наших» і є початком та основою національної самосвідомості людей і початок мистецтва як вияву самості, індивідуальності та унікальності. Розвиваючи цю тезу, можна наголосити, що потребу в мистецтві Гегель пов'язує саме з прагненням людини до самопізнання через самовираження у формі творів мистецтва, досягнення ним самим свободи духу над природою. Гегель пише, що потреба в мистецтві започатковується прагненням людини духовно усвідомити внутрішній і зовнішній світ, уявивши його предметом, у якому упізнається своє власне «Я». Цю потребу в духовній свободі людина вдовольняє, з одного боку, тим, що внутрішньо усвідомлює своє існування, а з іншого боку тим, що вона зовнішньо втілює це для-себе-буття. Подвоюючи себе, людина робить наочним і пізнаваним для себе та для інших те, що існує всередині її. В цьому, на думку Гегеля, і полягає вільна розумність людини, якою започатковується як мистецтво, так і всяка дія та знання. В індивідуальному бутті не тільки здійснюється самовираження людини, але й знаходять вияв суспільні відносини, за допомогою яких реалізуються і знаходять розвиток її індивідуальні здібності. Тому індивідуалізація є особливим способом суспільної зумовленості буття індивіда.

Індивідуальність первісного колективу якраз і існує в тих формах реалізації, що несуть навантаження відокремленості. Існуючи впродовж довгого часу, ці форми самореалізації починають набувати самостійного значення. Вони стають самоцільними формами реалізації індивідуальності даного колективу. І сприймання цих форм вияву «самості» набуває самостійного значення, безвідносно до того матеріалу, за допомогою якого вони реалізуються. Форми самореалізації починають сприйматися як самостійна цінність. Проте як самостійна цінність вони можуть сприйматися лише тоді, коли

існують умови, за яких може виникнути власне духовна форма оцінної діяльності людей, а разом з нею і «почуття-теоретики».

Коли практична дія не відповідає прямій потребі індивіда, а є лише умовою, що підготовлює задоволення цієї потреби через діяльність колективу, спонукою таких дій можуть бути лише духовні міркування.

Для виникнення естетичної потреби необхідна розвинутість тих умов життя, за яких усе те, що існувало раніше для людей як спів-образне (цілісне, єдине, спів-пречетне та ін.) могло реально перетворитися в свою протилежність, у те, що заперечує цю спів-образність – у без-образне як таке. Людина перетворюється з цілісної істоти в істоту обмежену, відчужену від певних моментів свого буття.

Єдиною сферою, де продовжує реалізовуватися універсальна сутність людини як здатність до створення цілісної картини світу, яка поєднує загальну та особисту мету розвитку, до творчості, – є сфера духовної культури, що була історично представлена у формах релігійної та естетичної свідомості. Страх перед оточуючим світом і залежність від нього створюють релігійний ідеал, у якому частково знаходить реалізацію потреба в самовираженні. Витоки естетичної свідомості знаходяться в тій сфері людської діяльності, у якій знаходить свій вияв людська свобода.

Дослідник мотиваційної сфери людини, психолог Абрахам Маслоу, підкреслював велику значимість естетичних потреб, навіть просто для існування людини: «... деякі люди дійсно відчувають ці потреби, у деяких людей вони насправді виявляються. Такі люди, позбавлені естетичних радощів, в оточенні потворних речей і людей, в буквальному сенсі цього слова хворіють, і захворювання це дуже специфічно. Найкращими ліками від нього служить краса. Такі люди виглядають немічними, і неміч їх може вилікувати тільки краса» [5].

Прагнення людини до творчої, тобто вільної від жорстокої регламентації, діяльності повністю відбиває сутнісну потребу людини зберегти свою цілісність. Прагнення досягти своєї цільності й відбивається в естетичній потребі. Але оскільки в реальному бутті це унеможлиблюється, то цілісність досягається в ідеальній, духовній сфері буття. Мистецтво й виникає як засіб подолання суперечності між сутністю та існуванням індивіду, але подолання ідеального. Допмагаючи досягти повноти ідеального людського життя, мистецтво «добудовує» індивіда до його цільності, але оскільки ця «добудова» є не реальною, а ідеальною, то можна зробити висновок, що мистецтво як таке виконує

певну компенсаторну функцію в суспільстві. Воно компенсує відсутність життєвої цілності індивіда. Саме в мистецтві, яке в зв'язку із суспільним розподілом праці набуває відносної самостійності, знаходить свій узагальнений вияв розвитку естетичної потреби людини. Народившись як єдине ціле, саме мистецтво також, у зв'язку з ускладненням суспільних відносин і ускладненням внутрішнього світу людини, розійшлося на окремі види, викликавши до життя, з одного боку, різноманітний тип митця-професіонала (музиканта, поета, художника), з другого – споживача мистецтва: глядача, слухача, читача, і з третього – їх посередника: філософа, мистецтвознавця.

Однак мистецтво дивно демонструє свою здатність відроджувати той тип мислення, який відображає єдині закономірності світобудови. У момент творчого процесу та сприймання мистецтва в свідомості людини знову відбувається її цілісна відбудова, а також вияв своїх творчих потенцій, сутнісних сил. І реалізація людської індивідуальності, найбільше пов'язується саме з мистецтвом, з творчістю взагалі. Основним елементом естетичного ставлення стає людина, узятая не в одному якомусь відношенні (фізичному, практичному, духовному), а як цілісна індивідуальність: мистецтво стає конкретним втіленням «ідеалу як такого». Долаючи свою обмеженість, людина прагне до ідеалу, і мистецтво стає однією з найорганічніших форм його втілення. У мистецтві відбилися уявлення про ідеальну форму діяльності, у процесі якої людина може реалізувати свої сутнісні сили всебічно.

В естетичній потребі втілюється багатство й різноманітність духовності людини, яка прагне в той же час реалізувати себе в усій повноті життєвих виявів. Саме тут міститься глибинний зміст естетичної потреби як вияву людської сутнісної сили самотнього суб'єкта діяльності. Оскільки людина має фундаментальну (сутнісну) потребу в самореалізації, реалізації свого «Я» саме як людського, то вона потенційно має і фундаментальні (сутнісні) сили до діяльності, яка цю потребу вдовольняє.

Якщо визначити розвиток людської цивілізації як процес діалектичного переходу потенційних здібностей людини в реалізовані та опредмечені у продуктах культури, [11] то можливо прослідкувати таку закономірність: система універсальних і, в той же час, унікальних здібностей людини через творчу форми праці (праця як творчість і самотворчість) втілюється в створення духовної культури та загальнолюдських цінностей. У своїх витоках універсально-унікальні здібності – це гармонійний комплекс, який для свого

адекватного втілення потребує і особливої гармонійної діяльності, що охоплює одночасно і творчість, як умову самотності й неповторності суб'єкта діяльності та самотності як початок творчого світосприймання.

Сьогодні ми називаємо таку діяльність – естетичною. Отже така самотність можлива лише в естетичному, тобто безпосередньо-чуттєвому сприйманні дійсності. Коли це сприймання набуває статусу певної соціальної цінності, коли воно стає самоцінним, відносно самостійним, це і є початок розвитку естетичної потреби, як потреби, в якій реалізується прагнення людини до вияву своєї індивідуальності та унікальності безвідносно до конкретно-історичних умов її буття.

Філософи переконані в життєстверджуючому початку естетичних потреб. А. Спіркін зауважує, «що людина з розвиненими здоровими естетичними потребами надовго зберігає не тільки духовну, але і фізичну молодість, так як творчий, активний імпульс її життя підвищує загальний тонус життєдіяльності її організму. Дійсно, постійне спілкування з природою, вміння бачити і створювати красу у праці, у відносинах між людьми, здатність глибоко відчувати і розуміти мистецтво – все це підсилює життєздатність людини, звільняючи її від багатьох непотрібних негативних емоцій і переживань. Розвинені естетичні потреби роблять більш високою загальну культуру почуттів, очищаючи їх від вульгарних, примітивних і грубих переживань» [9].

Потяг людини до чогось «вищого» є невід'ємною її рисою як суб'єкта культури. У прагненні особи до творчої самореалізації, до самовияву свого власного, неповторного внутрішнього світу знаходить своє втілення віковична мрія людства про гармонію та досконалість людської особистості. Але історичний шлях такого розуміння сутності людини досить складний і суперечливий.

Людина дійсно змінюється з поступом історії, розвивається, трансформується, виступає продуктом історії, але оскільки історію творить вона сама, то й себе саму вона творить також сама. Історія є історією самореалізації людини, самовияву її у процесі власної життєдіяльності.

Шляхи та засоби самореалізації, самовияву власного «Я» на різних історичних етапах розвитку людства мали різноплановий характер, проявлялися в різних сферах, на різних рівнях життя людей. Але, починаючи з первісного ладу та до сьогодення, непереборна потреба в знаходженні «самої себе» змушувала людину шукати й знаходити той стан, ті сфери діяльності, в яких ця потреба могла реалізуватися найбільш повно та продуктивно. Естетична діяльність

впродовж усього часу свого існування була та є тим засобом, за допомогою якого людина піднімалася над буденністю свого життя; вона була виходом за межі сталого, заданого конкретно-історичними умовами буття, стану. Виходом у безмежні глибини макро- та мікросмосу. І естетична потреба, що виникає з потреби утвердити свою особливість, «окремість», відмінність від інших, і естетичний досвід, і зумовлене ним естетичне відношення – це все складові частини усвідомлення себе як певної цінності. Цінності, що не має утилітарно-практичного виміру, а знаходиться в площині вільної, творчої самореалізації себе через певні види діяльності, безвідносно до будь-яких суспільно-зовнішніх цілей того чи іншого конкретно-історичного суспільства.

Звісно, естетична діяльність, естетичне ставлення людини як до навколишнього світу, так і до світу внутрішнього, обтяжені конкретно-історичними умовами її буття, але тільки тут людина спроможна досягти найбільшої свободи самореалізації, максимально виявити свій внутрішній потенціал, свою індивідуальність та унікальність як умову вирішення суперечності між її, людиною, сутністю та існуванням.

Для досягнення цієї мети людині потрібне максимальне напруження власного потенціалу, бо тільки таким чином досягається розуміння справді людського сенсу життя. Тільки творчість, що в естетичній діяльності досягає свого найвищого рівня, спроможна надати людині цей сенс. У поемі «Фауст» Гете в поетичній формі виражає думку про творчий характер людини: ані гроші, ані влада, ані чуттєва насолода не можуть дати їй розуміння сенсу життя, – відірвана від світу, вона залишається нещасною. Тільки творчість наповнює життя людини особливим змістом, дозволяє їй радіти факту життя, не розмірковуючи над його цінностями. Людина спмагається розпрощатися з жагою мати й повною мірою відчувати наповненість свого буття, наповненість життям. Вона багато значить сама – вона є – хоча вона мало що має. Говорячи гегелівською мовою, творчою людина є лише тоді, коли поводить себе не як пасивний реципієнт, а як активний виробник, який виступає по відношенню до світу як особистість. Така людина долає самовідчуження, підіймаючись через творчість, особливо в художньо-естетичній

Список використаних джерел

1. Вольнкіна В. І. Художественная потребность: методология, теория, практика: монография. Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет», 2010. 311 с.
2. Естетика: Підручник. За заг. ред. Л. Т. Левчук. Київ: ЦУЛ, 2010. 520 с.
3. Келер В. Исследование интеллекта человекоподобных обезьян. Москва:

діяльності, до розуміння своєї унікальності як зворотного боку універсальності, надаючи вияву своєї одиничності значення всезагальності.

Мистецтво виступає тим механізмом, що надає людині можливість перетворення унікального змісту в універсальне надбання людства. Митець (через твір мистецтва, що виступає об'єктивізованою унікальною сутністю митця) залучає людину до цієї унікальної всезагальності, що, в свою чергу, дозволяє їй поглянути на себе збоку та зрозуміти сенс власного людського існування. Звісно, це притаманне не кожній людині, але тільки такий стан і робить людину Митцем. Поки людина в своїй творчості висловлює лише свої особисті відчуття, її ще не можна назвати митцем, але як тільки вона через вияв унікального світосприймання та світобачення зможе відчувати й висловити біль та радість цілого світу, тоді вона дійсно стає митцем. Тоді вона невичерпана й може бути вічно новою. На думку відомого американського естетика і психолога мистецтва Р. Арнхейма: «Творча діяльність здатна вдихнути життя в людину, що потребує психічної допомоги, і стимулювати її такими способами, які вважалися раніше привілеєм одних лише художників» [Цит. за: 1, с. 8].

Естетична потреба виникає як засіб підкреслення відмінності власного «Я» від інших «Я» через самореалізацію, самоствердження та самовираження індивідуального начала; і неповторністю сутності особистості є унікальність, яка виявляється в художній творчості та об'єктивізується в творі мистецтва – квінтесенції внутрішнього світу митця; одним з головних рушійних чинників естетичної діяльності взагалі та художньої діяльності зокрема є можливість максимальної самореалізації та самовираження людини; сприймання унікально-універсального змісту художнього твору перетворює реципієнта в суб'єкта культури, виводить його за межі даної об'єктивної реальності в площину загальнокультурного Всесвіту.

Лише через розвиток самореалізації як найвищої цінності, через усвідомлення власної сутнісної неповторності (унікальності) людина стає сама собі ціллю й ніколи не зможе бути засобом досягнення мети, навіть засобом свого індивідуального буття..

References

1. Volynkin V. I. Hudožestvennaâ potrebnost': metodologîâ, teoriâ, praktika: monografiâ. Astrahan' : Izdatel'skij dom «Astrahanskij universitet», 2010. 311 s.
2. Estetika : Pidručnik. Za zag. red. L. T. Levčuk. Kîiv : CUL, 2010. 520 s.
3. Keler V. Issledovanie intellekta čelovekopodobnyh obez'ân. Moskva : Izdatel'stvo kommunističeskoj

- Издательство коммунистической академии, 1930. 246 с.
4. Левчук Л. Т. Психологія: історія, теорія, мистецька практика: Навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 255 с.
 5. Маслоу А. Мотивация и личность. Режим доступа: http://www.bim-bad.ru/docs/maslow_motivation_and_personality.pdf
 6. Окладников А. И. Утро искусства. Ленинград : «Искусство», 1967. 136 с.
 7. Поршнева Б. Ф. Социальная психология и история. Москва : «Наука», 1966. 212 с.
 8. Сморж Л. О. Эстетика. Навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 334 с.
 9. Спиркин А. Г. Философия. Учебник. М. : Гардарики, 2006. 736 с.
 10. Сысоева Л. С., Приходько Д. И. Эстетическая потребность и эстетическая деятельность. Томск : Издательство томского университета, 1980. 159 с.
 11. Чавчавадзе Н. З. Культура и ценности. Тбилиси : Мецниереба, 1984. 171 с.
 12. Эстетическое сознание и процесс его формирования. Редкол.: А. Я. Зись, Н. И. Киященко, Ф. Д. Кондратенко и др. Москва : «Искусство», 1981. 256 с.
4. Levčuk L. T. Psihoanaliz: istoriâ, teoriâ, mistec'ka praktika: Navč. posibnik. Kiïv : Libid', 2002. 255 s.
 5. Maslou A. Motivaciâ i ličnost'. Režim dostupa: http://www.bim-bad.ru/docs/maslow_motivation_and_personality.pdf
 6. Okladnikov A. I. Utro iskusstva. Leningrad : «Iskusstvo», 1967. 136 s.
 7. Poršnev B. F. Social'naâ psihologiâ i istoriâ. Moskva : «Nauka», 1966. 212 s.
 8. Smorž L. O. Estetika. Navč. posib. Kiïv : Kondor, 2005. 334 s.
 9. Spirkin A. G. Filosofîâ. Učebnik. M. : Gardariki, 2006. 736 s.
 10. Sysoeva L. S, Prihod'ko D. I. Èstetičeskaâ potrebnost' i èstetičeskaâ deâtel'nost'. Tomsk : Izdatel'stvo toms'kogo universiteta, 1980. 159 s.
 11. Čavčavadze N. Z. Kul'tura i cennosti. Tbilisi : Mecniereba, 1984. 171 s.
 12. Èstetičeskoe soznanie i process ego formirovaniâ. Redkol.: A. Â. Zis', N. I. Kiâšenko, F. D. Kondratenko i dr. Moskva : «Iskusstvo», 1981. 256 s.

Відомості про автора:**Рубан Олександр Миколайович**

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософських
та гуманітарних дисциплін
Кропивницького інституту державного та
муніципального управління
(Кропивницький, Україна),
ruban.kmu@gmail.com

Information about the author:**Ruban Alexander Nikolaevich**

Ph.D. in Philosophy,
Associate Professor of Philosophy and Humanities,
Kropivnitsky Institute of State
and Municipal Management
(Kropivnitsky, Ukraine)
ruban.kmu@gmail.com

Рецензент:

доктор філософських наук,
професор Олексенко Р.І.

Reviewer:

Doctor of Philosophical Sciences,
Professor Oleksenko R.I.